

Muğlak Sınırlar: Yetişkin Kızların Perspektifinden Anne-Kız Bağı

Ambiguous Boundaries: Mother-Daughter Bond from The Perspective Of Adult Daughters

Meral Salman Yıkılmış*

Öz: Nitel araştırma verilerine dayanan bu makale, yetişkin kızların anneleriyle kurdukları bağın cinsiyetlendirilme sürecini ve kişiliklerini nasıl etkilediği, biçimlendirdiği sorusuna cevap aramaktadır. Nitel araştırma kapsamında anneleri hayatta olan sekiz kadın ile yüz yüze ve e-posta aracılığıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Anne ve yetişkin kızları arasındaki bağa dair bulgular, benlik gelişimine ve bununla bağlantılı olarak da patriyarkal cinsiyetlendirilme sürecine odaklanan feminist nesne ilişkileri teorisine başvurularak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Anneyle kurulan ilişki, cinsiyetlendirme süreci ve içselleştirilen toplumsal cinsiyet rolleri açısından ve annelerin kızlarının hayatlarının farklı aşamalarındaki rolü, kızların diğer kişilerle kurduğu ilişkilere etkisi bakımından incelenmiştir. Genel olarak katılımcıları annesiyle çatışmalı ve uzlaşıya dayalı ilişkiler yaşayan yetişkin kız çocukları olarak kategorize etmek mümkündür. Anneden ayrılmanın, bağımsızlaşmanın sorun olarak ön plana çıktığı çatışmalı ilişkilerde kızlar anneleriyle olan bağlarına itiraz etmeyerek, bağdan uzaklaşmaya çalışarak veya bağı değiştirmeye çalışarak kendilerini olumsuz etkileyen ilişkileriyle baş etmeye çalışmaktadır. Görece uzlaşıya dayalı ilişkilerde ise anne ve yetişkin kız çocuğu daha az müdahalenin olduğu ve tarafların birbirinin bağımsız varlığını kısmen de olsa tanıdığı ilişkiler kurabilmektedir. Benlik gelişimi için ayrılmayı ve bireyselleşmeyi yücelten eril değerler ve toplumsal ilişkiler, farklı ilişkilene biçimlerini, örneğin bağlılık ve karşılıklılığı bağımlılığa hapsederek anneler ve kızlar arasında birbirilerinin varlıklarını tanıyan, dayanışmacı bir ilişkiye izin vermemektedir.

Anahtar Kelimeler: Anne-Yetişkin Kız İlişkisi, Benlik Gelişimi, Feminizm, Nesne İlişkileri Teorisi, Patriyarka.

Abstract: This article is based on a qualitative research that seeks an answer to the question of how the bond of adult daughters with their mothers within the patriarchal institution and practices of motherhood affects and shapes their gendering processes and personalities. Within the scope of the research, both e-interviews and face-to-face interviews are conducted with eight women whose mothers are alive. The findings on the bond between mother and adult daughters are analysed and interpreted using the feminist object relation theory, which focuses on self-development and, the patriarchal gendering process. The

* Dr. Öğretim Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, E-Posta: salman.meral@gmail.com.

ORCID: 0000-0002-0332-5084.

relationship established with the mother is examined in terms of the gendering process and internalized gender roles, and the role of mothers at different stages of their daughters' lives, in terms of the effect of the girls on their relationships with other people. In general, it is possible to categorize the participants as adult daughters who have conflicting and/or consensual relationships with their mothers. In conflictual relationships, where separation from the mother and independence come to the fore as a problem, the daughters try to cope with the relationships that negatively affect them by not objecting to their ties with their mothers, by trying to stay away from the bond or by trying to change the bond. In relatively consensual relationships, mother and adult daughter can establish relationships where there is less interference and where the parties recognize each other's relatively independent existence. Masculine values and social relations that glorify separation and individuation for self-development do not allow for a solidaristic relationship between mothers and daughters that recognizes each other's existence by confining different forms of association, such as commitment and reciprocity, to dependency.

Keywords: Mother-Adult Daughter Relationship, Personality Development, Feminism, Object Relations Theory, Patriarchy.

Summary

For some adult women, the bond with their mothers plays a very important role in their life, especially in individuation, being a daughter, adult, being a mother, and in relationships with others. When it comes to the mother-daughter bond, the most important concept we come across is self-development. Self-development is often analyzed within the framework of psychoanalysis and developmental psychology, but as feminist studies have shown, motherhood as a patriarchal institution must be analyzed in its social context. The Oedipal model, centered on the male and the phallus, sees the separation from the primary bond established by the mother as the primary caregiver, through the father, as individuation and separation, and sees it as essential for ego development. The interpretation of psychoanalysis from an object relations perspective places self-development within its social context. Feminist psychoanalytical interpretation of object relations also emphasizes that self-development within its patriarchal social and institutional context is a gendering process.

The aim of this qualitative study, in which face to face and email interviews are conducted with eight participants, is to analyze the mother-daughter bond within the framework of feminist psychoanalytic interpretation of object relations perspective, based on the narratives of adult daughters. In other words, this study seeks an answer to the question of how the bond of adult daughters with their mothers within the patriarchal institution and practices of motherhood affects and shapes their gendering processes and personalities. There are studies on the mother-daughter relationship in literature, theater texts, and in the life cycle in Western Europe, America and in

Turkey. This study aims to contribute to the literature by analyzing the effect of mother-daughter bonds on adult daughters' personalities and relationships with others from the perspective of adult daughters.

All eight participants of this study are educated and middle, upper-middle class women, most of whom work in paid jobs and, whose mothers are still alive. With the findings based on the qualitative research in which the in-depth interview technique is applied, the relationship of the participants with their mothers is analyzed in different dimensions. The relationship between mother and adult daughter is evaluated in terms of gender identity and the transmission of roles, similarities and differences with the mother, the effects of mothers at different stages of their daughters' lives, and the way the participants relate to other people, and are weighed in the context of the concepts of self-development and self-boundaries presented by the feminist psychoanalytic perspective.

The relationship that the participants established with their mothers can be broadly divided into two categories as conflictual and consensual relationships. In conflictual relationships, the need for separation from the mother, the need for independence and the problems of independence are more prominent. In this respect, it is possible to talk about the participants who try to reject the bond with the mother, submit to the bond established with the mother (relatively), and try to establish and transform the bond with the mother in a different way.

Establishing consensual relations between mother and daughter does not mean that the relations are smooth or that there have been no conflicting relations in the past. Except for one participant, the other participants are able to establish a consensual relationship not from childhood, but after their early youth. In consensual relations, the bond with the mother is preserved by moving away from the role of the daughter, albeit partially. When the daughters grew up, they were able to establish a more understanding and supportive relationship with their mothers. It is noteworthy that mothers are less intrusive and less demanding in their consensual relations with their daughters, and that their daughters relate to their mothers with their adult identities rather than their daughter roles.

According to the statements by the participants, although their mothers do not behave outside of traditional gender roles, they do not fit the prototype that patriarchal motherhood ideology expects from them. Most of them are unwilling or unsuccessful to play or assume the role of altruistic but, strong, supportive, harmonious and loving mother in their relationships with their children. Particularly in conflictual relationships, mothers' intrusive, self-preserving, imposing, indifferent attitudes to their daughter' personality traits or problems, and not seeing their

daughter as independent from themselves indicates intertwined self-boundaries. When mothers and daughters can recognize each other's personality, which can be both connected and separate, in reciprocity, the relationship can be moved to a more reconciliatory dimension compared to the childhood and adolescence periods of daughters. While motherhood injures women within the patriarchal family institution, culture and social relations, the relationship of injured mothers with their daughters also injures their daughters. It becomes difficult to establish solidarity in relationships between mothers and their daughters in the network of social relations that do not allow separate selves to be established in relations with others without imprisoning commitment to independence, without glorifying separation and individualization as masculine values. It becomes impossible to establish solidarity in relationships between mothers and adult daughters in cases where daughters are openly harmed due to the relationship between them.

Giriş

Yetişkin kadınların bir kısmı için anneleriyle kurdukları bağ hayatlarının düğüm noktalarından biri, bazen de en önemlisidir. Anneyle kurulan bağ, kız çocuğu olmak, kadınlık, yetişkinlik, annelik ve ilişkilere dair öğelerle öyle iç içe geçmiş durumdadır ki bu düğüm noktasını ne yok saymak ne de çözmek kolay olur. Anne-yetişkin kızı arasındaki bağı kızların perspektifinden araştırmak da kendine özgü zorluklar barındırır. Ampirik çalışmanın duygusal yükü (ki anneler söz konusu olduğunda duygular çoğunlukla çelişkili, istikrarsız ve geçişken olabilir: Öfke, hınç, sevgi, acı, özlem, acıma, pişmanlık, hayal kırıklığı, kırılgnalık, inat ve iç içe geçmiş daha pek çok duygu) bir yana, teorik açıdan da- üzerine çok çalışılmış bir konudur ama- çetrefil bir alan sunar. Yetişkin kızlarla anneleri arasındaki bağı, bu bağdan kaynaklı bazen çatışmalı, bazen uzlaşıya dayalı veya ikisinin bir arada olduğu ilişkilerini anlamaya ve açıklamaya çalıştığımızda karşılaştığımız temel kavram benlik gelişimidir. Benlik gelişimi psikanaliz ve gelişim psikolojisi çerçevesinde analiz edilir ama annelik üzerine yapılan feminist çalışmalardan biliyoruz ki annelik, patriyarkal bir kurum olarak anneliğin pratikleri, rolleri, mitleri etrafında şekillenir (Liebman, 1990; Rich, 1995; Hays, 1996; Caplan, 2000; O'Relly, 2004, 2008; Short, 2005; Coulter, 2010). Anne-kız bağına anlayabilmek için onu sadece psikolojik boyutuyla değerlendirmeyip toplumsal bağlamına yerleştirmek gerekir. Bu yüzden benlik gelişiminin toplumsal cinsiyetle ilişkisinin nasıl kurulacağı önemli bir meseledir. Benlik söz konusu olduğunda ayrılma, bağımlılık, özdeşleşme, benlik sınırları, bireyselleşme gibi kavramların nasıl anlaşılacağı ve benliğin nasıl kavramsallaştırılacağı ilkiyle bağıntılı diğer bir mesele olarak karşımızda durur.

Bu meseleler anne-kız çocuğu ilişkisi üzerine yapılan çalışmalarda kısmen de olsa içerilir. Kuzey Amerika ve Batı Avrupa ülkelerinde anne-kız ilişkisi, benlik gelişimi, bedensellik, bedensel ve psikolojik sağlık, annelik pratikleri açısından incelenmektedir veya edebiyatta anne-kız ilişkisi analiz edilmektedir (Adams, 1995; Fingerman, 1997; Kenemore ve Spira, 1996; Rasgoti ve Wampler, 1999; Douglass, 2005; Dalsimer, 2008; Stone, 2011a). Türkiye’de yapılmış çalışmalar tiyatro eserlerinde ve edebiyatta anne-kız ilişkisi, kız çocuklarının benlik saygısı veya yaşam döngüsünde anne-kız ilişkisi, anne ve kızlarının annelik pratikleri ve modernleşme ile dönüşen anne-kız ilişkisi gibi konular etrafında ele alınmıştır (Bora, 1998; Uslu ve Aliyazıcıoğlu, 2004; Alıçlı-Mottram ve Hortaçsu, 2005; Onaylı ve Erdur-Baker, 2013; Güler, Güler ve Coşar, 2017; Ataman, 2017; Yaşartürk, 2017). Mevcut çalışmaların büyük bir kısmı edebî metinlere, vaka çözümlmelerine veya niceliksel araştırmaların ampirik bulgularına dayanmaktadır ve bunların birçoğu, yetişkin kızların perspektifinden anne-kız bağına analiz etmemiştir. Bu nedenle bu çalışma yetişkin kızların anlatılarına dayanarak anneleriyle kurdukları bağı; cinsiyetlendirilme sürecini ve kişiliklerini nasıl etkilediği, biçimlendirdiği sorusuna cevap aramaktadır.

Makalede önce anne ve yetişkin kızı arasındaki bağı analiz eden ve benlik gelişiminin bu bağ dolayısıyla aynı zamanda cinsiyetlendirme süreci olduğunu nesne ilişkileri perspektifine dayanarak açıklayan feminist yaklaşıma yer verilecektir. Ardından, derinlemesine görüşme tekniğinin uygulandığı nitel araştırmaya dayanan bulgularla katılımcıların anneleriyle kurdukları ilişki, farklı boyutlarıyla analiz edilmeye çalışılacaktır. Anne-yetişkin kızı arasındaki ilişki, toplumsal cinsiyet kimliği ve rollerinin aktarımı, anneyle benzerlik ve farklılıklar ve anneyle bağı kişiliklerine etkisi açısından değerlendirilecek ve feminist psikanalitik perspektifin sunduğu benlik gelişimi ve benlik sınırları kavramları bağlamında tartışılacaktır.

Anne-Kız Çocuğu Bağı

Yetişkin kızlar ve anneleri arasındaki bağ genellikle nerede başlayıp bittiği belli olmayan muğlak benlik sınırlarını işaret eder. Geleneksel Freudyen teoriler, bebeğin benlik duygusunun ilk başta anneyle birleştiğini, zamanla anneden ayrılarak kendine özgü bir benlik geliştirdiğini söyler. Çocuğun benlik gelişimi açısından Oidipus kompleksi teorisi, fallusu ve erilliği merkeze alan yaklaşımıyla anne-kız ilişkisini problemleri bir alana yerleştirir (Shrier, Tompsett ve A. Shrier, 2004). Oidipal modelde egonun gelişimi, tekil, ayrı, kendine yeterli bir yapı, benlik oluşturma ve bakım verenlerin kaynaklarını içselleştirme sürecidir. Benlik gelişimi için ayrılma ve bağımsızlık, olması gereken süreçler olarak tanımlanır (Freud, 1976; Jordan, 1993). Babaların/erkeklerin merkezde yer aldığı bu Freudyen dünyada kadınlar fallusun yokluğuyla tanımlanır. Başlangıçta kız çocukları da oğlan çocukları gibi küçük erkeklerdir, annelerini aktif biçimde severler. Oidipal

dönemde ise tıpkı annelerinin sahip olmadığı gibi kendilerinin de fallusa sahip olmadığını fark ederler. Kadın olabilmelerinin yolu anneden babaya dönmek yani aktif biçimde anneye yönelmekten vazgeçip pasif biçimde onun fallusuna sahip olma umuduyla babaya yönelmek ve babanın ilgi/arzu nesnesi olmayı istemektir. Benlik gelişimi açısından fallusu bedeninde taşıyan kişi olarak baba, anneden farklılaşmayı sembolize eder ve aynı zamanda bireyselleşmenin tek güzergahıdır. Yani çocuğun anneye olan bağımlılığından kurtulması babanın varlığıyla mümkün olur çünkü babanın varlığı, çocuğun babaya/bağımsızlaşmaya yönelmesini sağlayarak çocuğun anneye bağlı olma arzusu ve bağımsız olma isteği arasındaki çelişkiyi çözer. Bu nedenle, ayrılma ve bireyselleşme, tanınma ve bağımsızlaşma bir cinsiyet meselesi haline gelir (Benjamin, 1988).

Nancy Chodorow'un temsilcilerinden biri olduğu bir grup teorisyen ise Freudyen teorileri ve psikanalizi nesne ilişkileri perspektifinden yorumlayarak, kadınlar arası ilişkilere daha olumlu bir bakış getirir. Geleneksel teorinin kadın ve kızı arasındaki erken ve uzun süreli bağı görmezden geldiğini belirterek benlik gelişiminde preoidipal dönemi ve annenin etkisini ön plana çıkarır (Jordan, 1993; Shirier, Tompsett ve A. Shrier, 2004). Nesne ilişkileri teorisi psikoseksüel gelişim için erken çocukluk dönemine odaklanır. Çocuğun benliğinin biçimlenmesi için erken çocukluk dönemindeki sosyal ilişkilerinin, özellikle de bakım veren kişi olarak annelerin veya bakım emeğini veren (kadın) figürlerinin belirleyici olduğunu belirtir (Sprengnether, 2021:130). Psikik yapı, kişilik, duygusal ve erotik yaşam toplumsaldır, nesne seçimleri süreciyle biçimlenir. Dolayısıyla çocuğun etkileşim içine girdiği kişiler, bu kişilerin içinde bulunduğu toplumsal yapılar, aile kurumu ve cinsiyet ilişkileri benliğin biçimlenmesinde etkilidir. Chodorow'a göre Oidipus kompleksi sadece cinsiyet kimliğini ve toplumsal kabul gören heteroseksüel davranış biçimini değil, farklı cinsiyetlerden insanların diğerleriyle ilişki kurma potansiyelini de biçimlendirir. Her ne kadar kız ve oğlan çocukları bağımsız bir benlik geliştirebilmek için birincil sevgi objelerinden ayrılmak zorunda olsa da modern patriyarkal toplumlarda kız çocukları için süreç daha karmaşıktır. Oğlan çocuğu, temel bakıcısı olarak kabul edilen anneden ayrılmak ve kendi cinsiyet kimliğini kurmak için anneyi/dışil olanı dışlar. Kız çocukları ise preoidipal dönemde anneleriyle kurdukları ilişkiyi çok uzun süre devam ettirir. Anneler ve kızları birbiriyle özdeşleşme tecrübesi yaşar. Ne var ki kız çocukları da psikik bağımsızlığını kazanmak için babaya yönelmeye zorlanır. Bu bağımsızlık girişimi hemcinsi olan anneye psikik özdeşleşmeyle birlikte yürür, böylelikle kız çocukları hayatları boyunca anneden bağımsızlaşma ve anneye bütün olma arasında gidip gelirler. Bu süreç nedeniyle kız çocukları kendilerini diğer kişilerden ayrı değil, onlarla bir süreklilik içinde tecrübe eder. Tecrübeleri daha esnek ve geçirgen benlik sınırları içerir (Chodorow, 1978:173-174, Wodak ve Schulz, 1986: 9).

Yetişkin kadın kimliğini edinmek ve toplumsal cinsiyet rollerini öğrenmek için kızlar annesiyle özdeşleşir, toplumsal beklenti de bu yöndedir. Aynı zamanda büyüebilmesi ve kendini bağımsız bir birey olarak tecrübe edebilmesi için bu ilksel özdeşleşmeyle baş etmesi gerekir (Chodorow, 1978: 177). Anneyle kurulan gelgitli bağda babalık pozisyonu güç, otorite, kanun gibi sembolik ifadelerde, annelik pozisyonu ise güçsüzlük, sessizlik ve bedensellik gibi sembolik ifadelerde karşılık bulur (Stone, 2011b: 45-46).

Anne-kız ilişkisine annelerin açısından bakacak olursak, Chodorow annelerin çifte özdeşleşme yaşadıklarından bahseder, anneler kızlarıyla ilişkilerinde kendi anneleriyle ilişkilerini de yeniden deneyimler. Anne kızının kendisinden tamamen bağımsızlaşmasına izin vermeyerek kızının benlik sınırlarını kendisinininkiyle iç içe geçirir. Benlik sınırlarının muğlaklığı kız çocuğunun kendisini tanımlamak için diğerlerine gereksinim duymasına neden olur. Bu, aynı zamanda diğerlerden kendini sorumlu tutmayı da beraberinde getirir (1978: 204).

Adrienne Rich (1995) annenin kızıyla özdeşleşmesinin ve kurduğu bağın patriyarkal toplum içerisindeki güçsüzlüğüyle ilişkili olduğunu söyler. Anne-kız bağı içerisinde annenin kızına verdiği sadece esnek benlik sınırları değil, kadının toplumsal açıdan güçsüzlüğü ve zayıflığıdır (Westcott, 1978: 17-19). Bu nedenle anneliğin, biyolojik bir kapasite olarak doğum yapmanın, beslemenin ötesinde kültür, gelenek ve güç bağlamında şekillendiğini dikkate almak gerekir (Rich, 1995). Öyleyse, anne kız ilişkisinde kurulan bağ annenin çocuğun bakımından temel sorumlu kişi olarak görüldüğü, kurumsal yapıların beslediği eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkileri içerisinde gelişen, çocuğun yetişkinlik dönemini de kapsayan psikososyal ve kültürel bir bağdır.

Anneler ve kızları üzerine çalışırken Jane Flax'ın uyarısını dikkate almak önemlidir: Kadın benliği sadece anne ile ilişki içinde gelişmez, çoklu özneliğin bir parçası olarak gelişir. Kadın özneliğini ve anneliği anlamak içinse sadece kız çocuğu olmaya odaklanmak yeterli olmaz (1993: 148). Yine de kız çocuklarının anneleriyle ilişkilerinde yaşadıkları anneye bağımlı olmak ve kendi bireyselliğini geliştirmek, korumak arasındaki gerilim yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Yetişkin yaşamında da çocukluk ve gençliğin bireyselleşme, ayrılma-bağlanma arasındaki denge kurma çabası farklı biçimlerde olsa da devam ettirilir (Notman, 2006: 140).

Nitel araştırma yöntemine dayanan bu çalışmada, anne ve kızı arasında kurulan psikososyal ve kültürel bağın benlik gelişiminin tek ögesi olmadığı dikkate alınarak, katılımcıların anneleriyle ilişkilerinin cinsiyetlendirilme ve kişilik gelişimi süreçlerine olan etkisi anlamaya ve açıklanmaya çalışılacaktır.

Yöntem

Çalışmada, yüz yüze ve elektronik posta mülakat tekniklerinin uygulandığı nitel araştırma yöntemi izlenmiştir. Araştırma için İzmir Demokrasi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu onayı (Protokol no: 2021/36 Kabul Tarihi: 04/06/2021 Karar Sayı No: 2021/06-02) ve bilgilendirilmiş gönüllü onam formu kullanılarak katılımcıların bilgilendirilmiş rızaları alınmıştır. Araştırma için katılımcılarla ön görüşmeler 2020 yılı Ocak ayında başlamış, araştırma 2021 yılı Ağustos ayında tamamlanmıştır.

Katılımcıların hepsi yüksek eğitilmiş (lisans ve lisansüstü), orta sınıf, kentte yaşayan ve ikisi dışında ücretli işlerde çalışan 36-50 yaş arasında, cinsel yönelimi heteroseksüel olan kadınlardır. Katılımcıların üçü boşanmıştır, diğerleri evlidir. Katılımcıların beşi çocuk sahibidir (bir katılımcının iki, diğerlerinin bir çocuğu vardır). Katılımcıların dördünün annesi geçmişte ücretli işte çalışmış, dördünün annesi ise ücretli bir işte çalışmamıştır. Ücretli işte çalışan üç annenin mesleğinin öğretmenlik olması, mesleğin cinsiyetlendirilmiş olması dikkate alındığında annelik rolü ile uyum içindedir. Annelerden ikisi eşinden boşanmıştır, birinin eşi hayatta değildir. Katılımcılardan üçü hariç diğerleri anneleriyle aynı şehirde yaşamaktadır, annesiyle aynı evi paylaşan katılımcı bulunmamaktadır.

Araştırma etiği gereği metinde katılımcıların kimlikleri belirtilmeyecektir ve çalışma boyunca gerçek isimlerinin yerine takma isimler kullanılacaktır. Katılımcıların detaylı demografik bilgileri ve anneleri ile bilgiler ise aşağıdaki tabloda belirtilmiştir:

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcı	İl/Ülke	Yaş	Eğitim	Meslek	Medeni Durum	Çocuk	Anneleri hakkında bilgiler
Ayla	İzmir	45	Lisans	Öğretmen	Evli	2	Evli, emekli öğretmen
Derya	Almanya	44	Doktora	Öğretim Üyesi	Boşanmış	-	Boşanmış, emekli öğretmen
Figen	İzmir	50	Doktora	Öğretim Üyesi	Boşanmış	1	Evli, ücretli bir işte çalışmıyor
Güneş	İstanbul	45	Doktora	Araştırmacı	Evli	1	Eşi ölmüş, ücretli bir işte çalışmıyor
Gaye	İzmir	45	Yüksek Lisans	Gazeteci/ ücretli bir işte çalışmıyor	Evli	1	Evli, emekli öğretmen
Handan	İzmir	36	Doktora öğrencisi	Öğretim Görevlisi	Evli	-	Evli, ücretli bir işte çalışmıyor
Melda	Ankara	48	Lisans	Avukat	Boşanmış	1	Evli, ücretli bir işte çalışmıyor
Seher	İzmir	37	Yüksek Lisans	Ücretli bir işte çalışmıyor	Evli	-	Boşanmış, emekli

Görüşme, katılımcıların duygularını, fikirlerini ve tecrübelerini anlamaya yönelik en elverişli tekniklerden biridir. Bu araştırma kapsamında anneleri hayatta olan sekiz kadın katılımcının ikisi ile yüz yüze görüşme ve altısı ile e-görüşme yapılmıştır. E-görüşme tekniğine Covid-19 pandemi koşulları nedeniyle yüz yüze görüşmeden kaçınıldığı için ve katılımcıların bir kısmı farklı illerde/ ülkede yaşadığı için başvurulmuştur. Ortak zaman ve mekânın paylaşıldığı, sözlü iletişimi içeren yüz yüze görüşmenin verileri ve yazılı iletişime dayanan, zaman ve mekan sınırlamasının olmadığı e-görüşmenin verileri arasında farklılık olabilir (Bryman, 2012). Örneğin, e-görüşme yapılan üç katılımcıdan alınan verilere, sorulara verilerin cevapların kısalığı ve görüşmenin devam ettirilememesi nedeniyle çalışmada yer verilememiştir. Bu nedenle bu katılımcılar yukarıda verilen tabloda yer almamıştır. E- görüşme yapılan diğer katılımcılar söz konusu olduğunda, katılımcıların bilgisayar kullanmak, fikir, deneyim ve duygularını yazarak ifade etmek konusunda büyük bir zorluk yaşamamaları ve hepsiyle birden fazla görüşme yapılmış olması verilerin zenginliği açısından yüz yüze görüşme ile çok büyük bir fark yaratmamıştır. Katılımcıların biriyle bir, altısıyla iki, biriyle üç kere gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Görüşmeler, yetişkin kız çocuklarının anneleriyle kurdukları bağı ve ilişkiyi, bu bağ ve ilişkinin kişiliklerine, cinsiyet kimliklerine, kendileriyle ve diğerleriyle kurdukları ilişkilere ve yaşam pratiklerine olan etkisini anlamaya yöneliktir. Görüşme verilerinin analiz süreci, verilerin gözden geçirilmesini ve tasnif edilmesini; verilerin ana boyutlarının, farklı ve benzer fenomenlerin tespit edilip kategorize edilmesini sağlayan betimsel analizi ve verileri açıklamaya yönelik açıklayıcı ve yorumlayıcı analizi içerir (Spencer, Ritchie ve O'Connor, 2003: 217). Bu çalışmada da veriler, kodlanarak, birbiriyle ilişkilendirilip sınıflandırılarak betimleyici ve yorumlayıcı biçimde analiz edilmiştir.

Bulgular

Yetişkin Kızların Gözünden Anneleri ve Anneleriyle Kurdukları İlişki

Anne olmanın ve çocukların bakımını üstlenmenin kadınların doğal ve hatta biyolojik özellikleri/görevleri olduğuna, -aile ve diğer toplumsal kurumlardan ve ilişkilerden bağımsız- annelerin çocuklarının yaşamlarındaki her şeyden sorumlu olduğuna, iyi annelerin çocuklarına karşı her zaman sevgi dolu, fedakar, sabırlı, sakin, sevecen, ve duygularında istikrarlı olduğuna dair patriyarkal annelik kurumunun ürettiği mitler ve bu mitlere ilişkin annelik pratikleri, anne-kız çocuğu ilişkisinin sınırlarını, ilişkideki beklentileri ve hayal kırıklıklarını da biçimlendirebilir. Bu nedenle, katılımcıların annelerini tanımlayışları, aralarındaki ilişkiye dair önemli ipuçları verir. Melda annesini “iyi kalpli, nazlı, kaygılı ve inatçı bir çocuk” olarak tanımlıyor. Annesini ebeveyni

gibi göremeyen Melda, annesinin o ve kardeşleri küçükken sert ve mesafeli bir kişi olduğunu, büyüyüp annelerini koruyacak hale gelebildiklerinde anneleriyle aralarındaki gerilimin ve mesafenin azaldığını, annelerinin şefkatini, sevgisini görmeye başladıklarını anlatıyor. Bu durumun sebebinin annesinin mutsuz evliliği olabileceğini belirtiyor. Benzer biçimde Ayla annesini “çok güçsüz bir kadın” olarak tarif ediyor. Ona göre annesi çok anaç ve vericidir ama Ayla neredeyse kendisini yok sayan bir fedakarlığın iyi annelik olduğuna dair şüphe duyuyor. Annesinin fedakar tavrının bir baskı aracı olabildiğini, hep iyi olmak ve annesini üzmemek için çabaladığını anlatıyor.

Handan annesinin pek çok farklı özelliğini sıralıyor, “farklı, yaratıcı, diğerkam, otoriter ve disiplinli”. Gaye, Figen ve Güneş ise annelerini olumsuz niteliklerle tanımlıyorlar. Gaye’ye göre annesi iletişim kurması zor, olumsuz, karamsar, alıngan biridir. Figen annesini müdahaleci, kontrolcü, talepkâr, kızının hayatını, duygularını anlamayan ama özellikle kriz anlarında kızının yerine krizi yaşıyormuş gibi davranan bir anne olarak tarif ediyor. Benzer biçimde Güneş de annesini benmerkezci, talepkâr, empatiden yoksun ve manipülatif buluyor.

Derya ise annesinin kişiliğini anneliğinden ayırıyor ve annesinin iyi bir insan olduğunu ama iyi bir anne olmadığını anlatıyor. Derya’ya göre iyi bir anne olmamasının nedeni annesinin babasıyla evli olduğu dönemde ekonomik olarak bağımsız olduğu halde kendisini ve kardeşlerini babasının hırısından korumak yerine babasına güvenmesidir.

Handan ve Gaye annelerinin kendilerine bakım emeği verdiğini ama onun ötesinde annelik etmediğini ifade ediyor. Gaye annesinin anneliğini şöyle anlatıyor:

Anneliğimin en az gelişmiş niteliklerinden birisi annelik. Annelik, çocuk büyürken ona destek olmak ve süreç içinde ona alan açmak, onun kendi benliğini kurmasına izin vermekse, annem bunu hiç yapmadı. Çalışan bir kadın olarak elinden geldiğince bakım verdiğini biliyorum. Ama kendisi de annelik rolüyle oldukça çatışma içinde olduğu ve aşırı bir güvensizlik duygusuyla sarmalandığı için bunu olduğu gibi bize yansıttı. Yani, bilinçli ya da tercihli bir zorba (disiplin, ahlak ya da başka kuralları dayatarak mesela) olmasa da farkına varmadan bize bolca zorbalık yaptığını söyleyebilirim.

Handan ve Güneş tıpkı Gaye gibi annelerinin annelik etmeye uygun insanlar olmadıklarını, annelerini bu konuda suçlamamaya dikkat ederek vurguluyorlar. Örneğin Handan, çok küçük yaşta evlendirildiği ve çocuk sahibi olduğu için annesinin birey olma çabasının anneliğinden daha ön planda olduğunu anlatıyor.

Seher, annesini “tatlı, huzursuz, rahat ama çocukları söz konusu olduğunda panik olan” biri olarak tanımlıyor. Annesi hata yapsa da hep daha iyi olmak için çabalamaktadır ve Seher annesinin kızı olmaktan –diğer katılımcıların aksine-memnun biridir.

Handan içinse annesinin kızı olmak karmaşık bir süreçtir:

Kolay değil kız çocuğu olmak. 18 yaşına kadar bağımsız, özgür, modern bir kadın, geç evlenmesi, geç çocuk sahibi olması beklenen bir kadın olmam için yetiştirdi annem beni. Bunu aklıma kazıdı adeta. (...) Sonrasında ise benden bazen kaldıramadığım beklentileri oldu, onun hayallerini/isteklerini gerçekleştirecektim sanki. Yani üniversiteye gittiğim andan beri beni evin en küçük çocuğu, tek kızı olma konforundan yavaş yavaş çıkardı. Mesela kendisine pahalı bir elbise beğenirdi, açıktan benim almamı ister, ya da pahalı bir dekoratif obje, açıktan benim almamı ister. Çok zevk sahibi ve estetik algısı yüksek biri, tek bir işçi maaşıyla yapamadığı şeyleri benden istedi. (...) Bunlar bana çok ağır gelmişti. Neden benim de isteklerim olabileceğini hiç düşünmüyor, diye. (...) Hala da merak ederim bunu. O zamanlar annem gerek sınıfsal nedenlerle gerekse erken evlenmesi nedeniyle yaşayamadığı her şeyin diyetini bana ödetiyor gibi gelirdi. Şimdi ise aslında sadece kendisi olmak istediğini ve bunu yapabilmek için benden başka kimsesi olmadığını düşünüyorum. Diyorum ya, ben annesi gibiyim sanki.

Güneş annesinin bir kız çocuğu olarak kendisinden talep ettiklerini anlatıyor:

“Zaten annem daima kendisine bakılmasını ve ilgilenilmesini isteyen çok talepkâr ve eleştirel biriydi. Hep bir şeyler yapmamı isterdi. Hep talep etti (hala da ediyor). Hep kız çocuk olarak hep anneme bir şeyler vermek veya iş yapmak zorunda kaldığımı düşünüyorum, ama o sanki çok az verdi. Her anlamda.(...) Verici değildi. Kendisinin sıkça tekrarladığı ‘seni iyi ki doğurmuşum’ ifadesi beni hep irrite etti. Üstelik beni kürtaj ettirmeyi düşünüp sonra iyi ki vazgeçtiğini sıkça söyleyerek! Dolayısıyla kız çocukluk kavramına dair olumlu hiçbir algım veya düşüncem yok. (...) Aslında verici olmaktan kastım etrafımda gördüğüm diğer anneler gibi olsaydı yeterdi bana sanırım. Çocukluk ve gençlik zamanlarımda arkadaşlarımla anneleriyle kıyasladığımda biraz tembel ve kendisi ile çok meşgul bulurdum, benimle değil. Mesela annemin önceliği olmadığını hissedirdim. Galiba her çocuk biraz öncelik ister küçükken.”

Handan ve Güneş gibi Gaye de annesinin kendisiyle iç içe geçirdiği benlik sınırlarının ayrı bir varoluşa izin vermemesinden yakınıyor:

Onunla dengesiz, eşitler arası olmayan ilişkiden çok rahatsızım. Yetişkin bir kadın ve yakın zamanda da anne olmama rağmen, bu eşitsizlik hiç dengelenmedi. Bana yetişkin muamelesi yapmıyor. Ne yazık ki, çocukken de çocuk muamelesi yapmazdı. Beklentileri ya da üzerimize boca ettiği duygusal yük çok fazlaydı. Şimdi de ciddiye almamak, tercihlerimi, isteklerimi, sınırlarımı görmemek konusunda çok ısrarcı.

Genel olarak tüm katılımcıların anneleri ilgi ve sevgi bekliyor ama Handan, Güneş, Figen ve Gaye'nin anneleri kızlarının hayatlarının merkezinde olma, maddi ve duygusal destek, bakım emeği gibi kendilerine yönelik taleplerle kızlarının benliğini kendilerinden ayırmayarak ilişkilerini çatışmalı bir alanda konumlandırıyor. Handan “annem bence benden kendi olamadığı kişiyi olmamı bekliyor” diyerek annesinin kendisiyle kurduğu ilişkinin sınırlarının belirsizliğini net biçimde vurguluyor. Seher'in annesi kızından bir torun isteyerek, Derya'nın annesi ise evlilik, düzenli gelir gibi kızının hayatını disipline edecek beklentilerle doğrudan kendilerinin değil, kızlarının hayatına yönelik taleplerde bulunarak ilişkiyi görece çatışmasız, uzlaşmacı bir alana taşıyor.

Melda ve Ayla daha güçlü ve sorunları olduğunda onlara yardım edebilecek, destekleyecek bir annelerinin olmasını istediklerini söylüyorlar. Melda'nın annesi ücretli bir işte çalışmamaktadır, Ayla'nın annesi ise emekli öğretmendir fakat annelerine attettikleri güçsüz konum, anneleri arasındaki eğitim, meslek ve gelir farkına rağmen, ortaklaşıyor. Güçlü ve ihtiyaç duyduğunda kızını destekleyecek bir anne isteği diğer katılımcılar tarafından paylaşılıyor fakat Gaye, Güneş ve Figen öncelikli olarak varlıklarını tanıyacak, güvenebilecekleri, benmerkezcilikleriyle, talepleriyle ve müdahaleleriyle kendilerini zora sokmayacak bir anneye gereksinimleri olduğunu vurguluyorlar.

Handan'ın, Gaye'nin ve Figen'in anneleri, onlar istemeseler bile hayatlarının merkezinde yer alıyor. Gaye'ye göre:

Garip bir şekilde ve yıllardır aksi olması yönünde bilinçli çaba harcamama rağmen oldukça merkezi bir yeri var. Böyle olmasında, kendisini dayatmasının etkisi büyük. Örneğin yıllarca farklı şehirlerde yaşadık ama beni ve kardeşimi günde en az iki kez arayarak sürekli kendisini tabiri caizse hayatımızın içinde tuttu. Onu özlediğim nadir an vardır, buna müsaade etmez.

Figen de annesinin hayatındaki yerini şöyle anlatıyor:

Hacim olarak çok büyük yeri var (gülüyor). Sürekli her hareketimde onun onaylayıp onaylamayacağını düşündüğümü hesaplarsak bayağı bir yeri var. Yani her gün konuşuyorum kendisiyle, aynı evde yaşamıyorum ama yani hayatımın yarısından fazlasını doldurmuş. Düşüncelerimde, davranışlarımda, kararlarımda tabii ki çok yeri var.

Güneş ise beş yıllık bir terapinin sonunda annesinin hayatında önemli bir yer tutmamaya başladığını, bunun onu özgürleştirdiğini belirtiyor. Seher de annesini hayatının merkezine koymak istemiyor ama onun kaygısı diğerlerinden farklıdır:

Merkezinde değil ama varlığı hissedilir derecede. Temel taşlardan. Ona bir şey olur diye çok endişelenirim. Ama hep kontrollü sevmeye çalıştım annemi. Bağlanmaya karşı kontrol. Anneci tabir edilen kişiler gibi olmamak için.

Derya'nın ise, diğer katılımcıların aksine annesiyle mesafeli ilişkisi vardır. Derya yatılı okulda okuması nedeniyle annesinden uzak büyümüş, sonrasında anne-kız ilişkisini tesis etmeye çalışmadan, iki yetişkin insan olarak uzlaşmaya dayalı bir ilişki kurmaya çalışmıştır. Seher de anne ve babasının ayrı olmasından dolayı çocukluk ve ilk gençlik dönemlerinde annesini suçlamış şimdi ise annesiyle “arkadaşlık” olarak adlandırabileceği bir ilişki kurmuştur. Anneleriyle kurdukları ilişkiyi arkadaşlık olarak tanımlayan her iki katılımcının da annesi eşlerinden ayrılmıştır.

Aslı ve Melda için ilişkilerinde belirleyici şey sevgidir. Aslı, annesiyle birbirlerine duydukları karşılıklı sevgiyi daha fazla gösterebildikleri bir ilişki istediğini de ekliyor. Melda ise sevgi kadar belirleyici olan diğer şeyin kaygı olduğunu belirtiyor, aralarındaki karşılıklı olarak birbirleri için kaygılandıkları bir ilişkidir.

Handan annesiyle ilişkilerinin hayatının farklı dönemlerinde farklı biçimler aldığını anlatıyor:

Hayatımın farklı evrelerinde farklı bir ilişki. Bu da bu ilişkiyi sanırım istikrarsız yapıyor. Son zamanlarda, son birkaç yıldır, kendimi annemin annesi gibi hissediyorum, bütün dertlerini, sevinçlerini, sorunlarını bana anlatıp varsa bir problem çözmeme bekliyor.

Gaye'nin annesiyle ilişkisi yıllardır aynı döngüyle sürüp gidiyor:

Sorunlu, gerilimli, sıkıntılı bir ilişki olarak tarif ederim. Hiçbir zaman yüceltilen ya da kutsallaştırılan anne çocuk ilişkisine benzer bir ilişkimiz olmadı. Kendime alan açmak ya da bazen sadece görülmek için canhıraş çaba harcamak zorunda kaldım. Onu idare ettim, ona öfkelenim, onunla kavga ettim, onu ağlattım, onun yüzünden çok ağladım. İlişkimiz bir nefret-sevgi döngüsü içinde sürüp gidiyor.

Figen çocukluk ve gençlik dönemi için annesiyle ilişkisinin kendisi için bir yük olduğunu belirtiyor. Hayatının seyrinde annesiyle daha yakın ilişki kurmaya çalıştığı dönemler olmuş, ardından annesinin onun mahremiyetini ve sınırlarını ihlal etmesi nedeniyle zarar gördüğünü düşünüp yakınlık kurmaktan pişmanlık duymuştur ama annesinden uzaklaşması mümkün olmamaktadır.

Güneş de ilişkilerinde annesinin mahremiyetini ihlal etmesinden ve sır tutmamasından mustarip olmuş, annesine güvenmek istemiş ama hep hayal kırıklığına uğramıştır: “Çok uzun yıllar, provokasyon ve empozelerle örülmüş, karmakarışık ve kendisine bağımlı kıldığı çok büyük bir

sarmal içesindeymişim!” O sarmaldan çıkmasında gördüğü terapinin büyük bir etkisi olmuştur ve şimdi annesiyle eşi ve çocuğuyla birlikte ayda bir veya iki kere ziyaretine gittiği görece mesafeli bir ilişkiye doğru evrilmiştir.

Annelerinin kızlarının hayatları üzerindeki etkisini anlayabilmek için katılımcıların hayatlarının ergenlik, üniversite yaşamı, evlilik, iş gibi önemli dönemlerinde annelerinin rolü önemli bir gösterge olabilir. Annelerinin hayatlarını zorlaştırdığını veya kendilerine yardımcı olmadığını belirten Gaye, Güneş ve Figen annelerini hayatlarındaki önemli dönemlerden ve bu dönemlerdeki karar alma aşamalarından uzak tutmaya çalıştıklarını aktarıyor. Handan annesinin ergenlik döneminde, eğitim görmesinde ve ücretli bir işte çalışmasında onu desteklediğini ama çalışmaya başladığında onun “maddi beklentiyle bezenmiş duygusal sömürsüne” maruz kaldığını anlatıyor. Handan’ın da belirttiği gibi annesi çocuk yaşta evlenmiş, kızının sahip olduğu eğitim olanakları ve gelire sahip olmamıştır. Handan’ın evlilik kararında ise annesinin önceleri damadını kızının statüsüne uygun bulmadığını ve benimsemediğini ama sonra sevdiğini ifade ediyor. Benzer biçimde Melda da annesinin evliliğine sıcak bakmadığını belirtiyor:

Evliliğime sıcak bakmadı. Evlenme demedi ama istemediğini her haliyle belli etti. Boşanma sürecimde de çocuğum olmasından kaynaklı onu düşünerek kaygılandı. Ama mutsuz olduğumu bildiği için, elinden geldiğince destek olmaya çalıştı.

Ayla’nın evlilik sürecinde annesiyle arasında bir sorun olmasa da ilk doğumunda annesinin tavrı annesine yönelik hayal kırıklığı yaşamasına yol açmıştır:

Doğurduğumda 27 hatta 26 yaşındaydım, çok küçüktüm, çok da hazır değildim. Hamileliğim çok sıkıntılı geçti, çok ciddi rahatsızlıklarım olduğunu söylediler falan. Onlardan yine anneme bahsetmedim ama kendi kendime çok üzüldüm, çok zorlandım. (...) O dönemde annemin bana destek olmadığını ve geri planda kaldığını hatırlıyorum, o beni çok üzmüştür yani.

Daha sonra bu konuda konuşmuş olsalar da Ayla, annesine olan güveni sarsıldığı için ikinci doğumunda annesinden bir destek beklememiştir.

Diğerlerinin aksine Seher annesinin onu hayatının her evresinde desteklediğini, hata yaptığını düşündüğünü durumlarda hatasının farkına varmasını sağladığını aktarıyor. Diğer katılımcılar da kendilerini destekleyecek ve sorun yaşadıklarında sorunlarını paylaşabilecekleri, güvenilebilecekleri annelere ihtiyaç duyuyor ama anneleriyle sorunlarını paylaşmaktan kaçınıyor. Katılımcılar anneleriyle sorun paylaşmaktan kaçınırken, dertleşmek isteyen veya kendi sorunlarını kızlarına anlatan, destek bekleyen daha çok annelerdir. Handan ve Gaye annelerinin sorunlarına odaklanan diyalogların ağırlık kazanmasını annelerinin yaşlarının ilerlemesi nedeniyle yaşadıkları rol değişimiyle, yani annelerine annelik yapmaya başlamalarıyla açıklıyor.

Katılımcıların ifadelerine dayanarak anneleriyle kurduğu ilişki ana hatlarıyla çatışmalı ve uzlaşmaya dayalı olmak üzere iki kategoriye ayrılabilir. Çatışmalı ilişkilerin merkezinde anneler ve onların kızlarından talepleri yer alırken, uzlaşmaya dayalı ilişkilerde anne ve kızlar kısmen de olsa birbirlerinin ayrı varlıklarını tanıyabilmiştir. Çatışmalı ilişkiler de kendi içerisinde farklılaşır, Figen örneğinde olduğu gibi anneye sorunlu görülen bağ çaresizlik duygusuyla kabul edilebilir, Güneş'in yaptığı gibi bağ koparılmaya çalışılabilir, Handan'ın yaptığı gibi anlamaya yönelik bir çabayla anneye bağ yeniden tanımlamaya ve kurulmaya çalışılabilir.

Uzlaşmaya dayalı ilişkiler de sorunsuz veya çatışmasız değildir, çatışmalı ilişkilerden en temel farkı ilk gençlik yıllarından sonra kızların anneleriyle yetişkin kadınlar olarak ilişkilenebilmiş olmasıdır. İlk gençlik yıllarından sonra Derya anne-kız ilişkisinin dışına çıkabildiği, Seher ise arkadaşça olarak tanımlayabildiği bir ilişki kurmuştur. Melda ve Ayla'nın anneleriyle ilişkileri daha çok anneyi koruyamaya yöneliktir. Annelerinin kızlarına ihtiyaç duyan ama müdahaleci ve benmerkezci olmayan tutumları, -tek taraflı, kızların annelerine güven ve destek verdiği bir ilişkiye yol açsa da- kızların kendilerini anneden ayrı konumlandırabileceği bir bağ kurmayı sağlayarak, çatışmayı en aza indirmiştir.

Toplumsal Cinsiyet Kimliği ve Rollerinin Aktarımı

Chodorow, cinsiyet rollerinin bireysel niyet ve davranışa bağlı bir sosyalleşme süreci ile aktarıldığına dair geleneksel açıklamalara karşı çıkar. Ona göre psikanaliz sosyalizasyon sürecini sistemli ve yapısal olarak açıklar çünkü toplumsal cinsiyet ilişkilerinin düzenlenişine dair temel özellikler -aile gibi çocuğun toplumun cinsiyetlendirilmiş üyeleri haline geldiği kurumsal yapıların ürettiği kişilikler aracılığıyla aktarılır. Endüstriyel kapitalist toplumlarda toplumsal cinsiyetin örgütlenmesi, aile kurumu ve ekonomik kurumlarla doğrudan ilişkilidir. Annelik ve anne-kız ilişkisi de toplumsal cinsiyet ilişkilerinin örgütlenmesiyle iç içedir (Chodorow, 1978; Lorber, 1981).

Bu çalışmada, emeğin, yeni nesillerin ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin üretildiği/yeniden üretildiği aile kurumu içerisinde toplumsal cinsiyet kimliğinin ve rollerinin anneden kıza nasıl aktarıldığını ana hatlarıyla beş başlık altında incelemek mümkündür. Bunlardan ilki ev içi alanda ev içi emeğinin öğrenilmesidir, ikincisi bedene dair düzenlemeler, üçüncüsü eşle/partnerle kurulan ilişki ve dördüncüsü diğerleriyle kurulan ilişki, beşincisi de annelik pratikleridir.

Ev içi alan

Modern kapitalist toplumlarda çocuğun bakımı, komşu ve diğer akraba kadınların desteğini alma imkanından yoksun biçimde, babanın da aktif olarak yer almadığı aile ortamlarında, evlerde bulunan annelerin sorumluluğundadır. Ücretli bir işte çalışsa bile annelik kadınların sorumluluğu

olarak görülmektedir çünkü aile örgütlenmesi ve ideolojisi toplumsal cinsiyet farklılığını üretmektedir (Chorodow, 1978). Annelik, özel alan olarak kabul edilen evle ilişkilendirilir ve anne çocuklarının bakımını büyük oranda ev içinde gerçekleştirir. Ev içi alanda gerçekleştirilen ev içi emeği ise değerli görülmez, bu emek türü, kadın ve anne olmanın doğal bir uzantısı olarak düşünülür (Rich, 1995). Oysa ev içi emeği ev içinde karşılık alınmaksızın yapılan tüm işleri ve bakım emeğini kapsayan, doğallaştırılarak görünmez hale getirilen kadın emeğinin bir biçimidir. Ev işleri, en genel anlamıyla aile üyelerinin yaşamlarını devam ettirmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması için temizlik, bulaşık, çamaşır, yemek, ütü, alışveriş gibi gerekli görülen işlerdir. Bakım emeği ise kendisine bakamayacak çocuk, hasta ve yaşlıların bakımını, duygusal ve maddi ihtiyaçlarının karşılanmasını içerir. Fakat kendisine bakabilecek yetişkin aile bireylerinin bakımı da genellikle bakım emeğine dahil edilir (Savran, 2019).

Katılımcıların dördünün annesi ücretli bir işte çalışmıştır ve üçü emekli öğretmendir. Öğretmen olmak geleneksel cinsiyet rolleriyle ve annelikle uyumlu kabul edilebilir. Diğer katılımcıların anneleri ise ücretli bir işte çalışmamıştır. Tüm anneler ev içi emeğinden ve bakım emeğinden sorumlu kişiler olmuşlardır.

Annelerin çoğu kızlarına ev içi işleri öğretmek için özel bir çaba harcamamıştır. Katılımcılar annelerinin yanında bulunarak doğal biçimde yemek, temizlik gibi ev işlerini öğrendiklerini aktarıyorlar. Örneğin Melda annesinin yaptığı gibi iş yapmayı fark etmeden öğrenmiştir:

Evdeki düzenlemeleri, mutfakta yaptığım işleri annem gibi yapıyorum. ‘Neden böyle yapıyorsun şöyle de yapılabilir’ dendiğinde ‘Annem öyle yapıyordu, ben de o yüzden böyle yapıyorum’ diyorum.

Seher ve Figen çok hamarat ve becerikli olan annelerinin onlara ev işlerini özellikle öğretmediğini belirtiyorlar. Annesiyle daha uzlaşıya dayalı bir ilişki yaşayan Seher annesinin ona ev işi öğretmemesini annesinin ev içinde çok fazla sorumluluk yüklenmesine, kızının aynı sorumluluğu üstlenmesini istememesine bağlıyor. Annesi, ev işlerini bilmemenin kızını ev içi emeği sorumluluğundan kurtaracağını ve özgürleştireceğini düşünmüştür. Aslında Seher’in annesi, annesinin kendisinden beklediğini kızından beklemeden, kızının kendisinin ulaşamadığı özgürlüğe ulaşacağını düşünmüştür. Seher ise ev işlerini el yordamıyla kendisi öğrenmiştir. Figen’in annesinin kızına iş yapmayı öğretmeme nedeni ise çok farklıdır. Annesinin aksine Figen’in el becerilerinin gelişmemiş olması annesinde hayal kırıklığı yaratmıştır. Kızına öfke duymuş, ev işlerini ve el becerisi gerektiren işleri öğretmeyi reddetmiştir. Bu nedenle Figen örgü

örnek gibi okulda dersi için gerekli olan bazı becerileri babasının yardımıyla öğrenmiştir. Yine de evde annesine benzer davranmaktadır:

Çok temizlik yapıyorum evde, ondan bulaştı. Evim tertibi, düzeni her şeyden önce geliyor. Misafirlere onun gibi geleneksel davranıyorum mesela, ısrarcı davranıyorum, onlar aynen gidiyor.

Anneler öğretmek için özel bir çaba harcamasa ve hatta özellikle öğretmese de ev işlerinin yapılma biçimi, ev düzenini sağlamak gibi konularda katılımcılar, aile ilişkileri içerisinde annelerinin yanında bulunarak bile bu becerileri edinmişlerdir.

Bedene dair uygulamalar

Anneler ve kızları kadın bedenine sahip olma tecrübesini paylaşır. Annenin kızının bedeniyle, kızının annesinin bedeniyle ilişkisi, anne-kız ilişkisinin önemli bir bölümünü oluşturur (Notman, 2006: 146). Ne var ki, patriyarkal toplumlarda kadın bedeni erkek tarafından tanımlanmış ve onun tarafından işgal edilmiş bir alandır. Kadın olmakla ilgili olumlu hisler, kişinin kendine verdiği değere veya annenin kendi bedeninden duyduğu ve kızıyla da paylaştığı gurura ve hoşnutluğa değil, erkeğin (babanın) onayına ve kıymet vermesine dayanır (Flaake, 1993). Kadının erkeğin dolayısıyla kendi bedeniyle ilişkilmesi, annelerin ve kızların bedenleri arasındaki ilişkiyi de mesafeli hale getirir.

Bedende meydana gelen değişimler açısından ergenlik bir dönüm noktası kabul edilebilir fakat anneler kızlarının ergenlik dönemlerinde bedensel değişimlerine kayıtsız görünmektedir. İstisnai bir örnek olarak Handan ergenlik döneminde annesinin ve kadın akrabaların memelerinin üzerine fincan koyup, memelerinin ne büyüklükte olması gerektiğine dair konuştuklarını ve güldüklerini, bunun onu çok utandırdığını anlatmaktadır. Handan örneğinde bedensel değişimine değil ama bu değişimle ilgili hislerine karşı bir kayıtsızlık söz konusudur.

Handan'ın bedenine annesini ve kadın akrabalarının müdahalesini bir yana bırakırsak katılımcıların hiçbiri ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinde anneleriyle bedenleri ve cinsellik hakkında konuşmamıştır. Melda durumu şöyle ifade ediyor:

Cinsellik ise hiçbir zaman konuşulmadı aramızda. Annem bu konuları konuşacak, anlatacak bir kadın değil.

Benzer biçimde Gaye de şunları söylüyor:

Annem, cinsellik konusunu mümkün olduğunca konuşmayarak yok saymayı tercih etti. Bunun yanında, cinsellik konusunda oldukça tutucu olmasına rağmen bizim ergenlik dönemimizde erkek arkadaşlarımızla ilişkilerimizi biliyordu. Ancak bu konu kapsamındaki her şeyi görmezden gelerek bir nevi izin verdi. Arkadaşıma yazdığım bir mektubu bulup okuması üzerine en büyük

tepkilerinden birisini gösterip, beni çok uzun süre okul dışında evden çıkmaktan men etti. Bu gibi, 'yüzleşmeler' olmadığı sürece cinsellik evimizde her zaman yok sayıldı ve gündem dışı kaldı.

Derya cinsellik konusunda annesinden uzak büyümenin bir avantaj olduğunu düşünmektedir:

Hayatımda 'her şeyimi' anlattığım bir yetişkinin olmaması bana özgürlük duygusu verirdi. Bu özgürlük özellikle de cinselliği ilk deneyimlemeye başladığım dönemde çok önemliydi.

Tıpkı cinsellik gibi adet görme de katılımcıların anneleriyle paylaşabildiği bir deneyim olmamıştır. İstisnai olarak Handan, açıkça olmasa da kitaplar aracılığıyla annesiyle regl hakkında konuşabilmiştir:

Ben ilk regl olmadan önce Gülten Akın'ın *Yeşil Kiraz* kitabını okumuştum (...) İlk *Yeşil Kiraz*'da öğrenmiştim kanamanın olduğunu, utanılacak bir şey olmadığını. Anneme söylediğimde, 'Evet olacak, sen böyle şeyler okumaya devam et' dedi. Hatta kitaptan okuduklarımdan sonra 'Kızlar kadınlığa geçerken ayıp oluyor da niye sünnet düğün bayramla kutlanıyor?' demiştim, destek olmuştu.

Gaye ise annesinin adet görme hakkında bilgi vermediğini ama kendini nasıl temiz tutabileceği ile ilgili bilgi verdiğini belirtmektedir. Figen için adet görmek kendini yalnız hissettiği bir deneyim olmuştur:

Regl olduğumda mesela annem bana hiç destek olmamıştı, o kadar utanç duymuştum ki. Çok kendi başıma kalmıştım, çok yalnız kalmıştım. Bu konularda şefkatli değildi sanki. Herkese yardım eder, herkese koşardı ama dibindeydim ben, o şeyi bana göstermedi.

Kızların bedeni, bedensel değişimi yadsınamaz olduğunda, bazı katılımcıların anneleri kızlarının bedenlerine ilişkin hislerine ve isteklerine kayıtsız kalmaya devam edip, bedeni disipline etmeye yönelik müdahalelerde bulunmuşlardır. Bedenle ilgili müdahale edilen pratiklerden biri beden kıllarının ortadan kaldırılmasıdır. Beden ve yüz kıllarının alınması konusunda Handan'ın annesi yardımcı olmuştur fakat Gaye annesinin lise yıllarına kadar bacak kıllarını almasına izin vermediğini, bunun onu çok utandırdığını hatırlamaktadır. Saç da beden kılları gibi önemli bir temadır. Annesi Gaye'nin saçlarını çocukluk döneminde kısa kestirmiş, uzun bir süre uzatmasına izin vermemiştir:

Daha küçükken de, ben istememe rağmen saçlarımı hiç uzatamadım. Erkek çocuğu zannettikleri için üzüldüm ama annem bizi kısa saçın bakımı kolay ve çocuksu olduğu yönünde ikna ederdi.

Figen, annesinin saçlarının çok güzel olduğundan, kendi saçlarını ise beğenmediği için kısa kestirdiğinden bahsetmektedir:

Önceden benim saçımı babaanneme benzetir, dik saçlı kalın, çünkü sıfıra vurmuş ve benim saçımın uzamasına hiç izin vermemiş, benim fiziksel görünümüne çok müdahale etmiş. Mesela en son yine yemin ettim onunla kuaföre gitmeyeceğim diye, gittiğimde de bir şey yaptırmıyorum, onu götürüyorum, getiriyorum. Mesela Amerika'dan gelmişim, saçlarım çok uzundu, kestirmeye gittiğimizde sürekli kadına azaltın saçını, sürekli müdahale ediyor, ben orda evliyim, çocuklu bir kadını müdahale etti ve saçım çok iğrenç oldu, sonra da çok kısa kestirmek zorunda kaldım.

Gaye ergenlik döneminde giysileri konusunda annesiyle anlaşmazlığa düşmüştür, annesi kendi istediği gibi giyinmesini engellemeye çalışmış, kıyafetlerine müdahale etmiştir. Handan ve Derya kıyafetlerine yönelik bir dayatmadan bahsetmese de, çocukluk ve ergenlik dönemlerinde nasıl davranmaları, özellikle etek giydiklerinde erkeklerin yanında nasıl oturmaları gerektiği konusunda annelerinin uyarılarda bulunduğunu hatırlamaktadır.

Sadece beden kılları, saç, kılık kıyafet ve o kıyafetlerle nasıl davranılması gerektiği değil, bedenlerin biçimi, kilosunu da anne ve kızı arasında mesele olabilmektedir. Güneş, annesinin kilolu olduğunu ve kızının bedenini zayıf olması yönünde sürekli denetlediğini, kızı zayıflamak için sağlıksız yollara başvurduğunda bunu desteklediğini aktarmaktadır:

Annem oldum olası kiloluydu, kilo veremiyordu ve bunu hep sorun ederdi. Ama bir şey de yapmazdı, uğraşmazdı. Bu kaygısını bana da geçirdi. Ortaokuldan sonra bana da öyle dikkat ettirdi ki, ben incecik ve hatta nerdeyse manken ölçülerinde bir genç kıza dönüştüm. Bu hoşuna gitti onun. Benim de gitti. (...) Yani annem de hep buna müdahale etti. Hala daha ince olmam gerektiği ve asla kilo almamam gerektiğini resmen beynime kazıyordu. Ancak metabolizma olarak hep eğilimim vardı aslında. (...) 55-56 olsam annem söylenip, kilo aldığımı söylerdi. Oran çıktı buran çıktı.(...) Oysa hala çok incedim. Ve ben lise son veya üniversitenin başlarında 1-2 kg alsam bunu vermek için çok kötü bir yol keşfettim: Müshil ilacı içmeye başlamıştım. Annem de bilirdi bunu bir şey demezdi. Aksine, ne güzel bağırsakların temizleniyor derdi. (...) Ve ben ne zaman evlendim ve evden yani ondan uzaklaştım, işte o zaman kilo almaya başladım. Bir anlamda rahatladım. Bu tesadüf değildir bence.

Annesinin sağlığına zarar verme pahasına Güneş'i zayıf olmaya teşvik etmesinin aksine Figen, çocukluğunda ve ilk gençliğinde çok zayıf olduğunu, kilolu olan annesinin onu beğenmediğini ifade etmektedir.

Genel olarak kızlarıyla ilişkilerinde müdahaleci olan anneler, kızlarının bedenleri söz konusu olduğunda da aynı tavrı sergilemiştir. Müdahaleci olsun veya olmasın kızlarının bedensel

gelişimine kayıtsızlık, özellikle de cinsellik, adet görme, bedene yönelik hisler söz konusu olduğunda tüm katılımcıların anneleri için geçerlidir. Beden, hoşnutluk duyulacak, değişimleri ilgiyle karşılanacak, üzerine bilgi ve duygu paylaşılacak bir şey olarak deneyimlenemediği için, kızların bedenleri de kayıtsız kalınacak, kayıtsız kalınmadığı durumlarda da kızların iradesi dikkate alınmadan denetlenecek, disipline edilecek bir mesele haline gelmektedir.

Eşlerle/Partnerle İlişkiler

Katılımcıların eşleriyle/partnerleriyle kurdukları ilişkilerde kendileri ve anneleri arasında benzerlik kurduğu durumlar vardır. Annesiyle çatışmalı bir ilişki yaşayan katılımcılardan Güneş, annesini “çok feminen” olarak tanımlamaktadır. Bu konuda annesini eleştirmiş olsa da feminen yanı annesine benzemiştir ama erkeklere karşı tavrının annesinden farklı olduğunu vurgulamaktadır. Figen ise mesafeli, sert ve fiziksel teması çok sevmeyen tavrını annesine benzetmektedir. Bu benzerlik Figen’in onayladığı bir durumken annesiyle daha uzlaşmacı bir ilişki yaşayan Derya, eski eşiyile ilişkisindeki fedakâr tavrını annesine benzetmiş ve bu benzerlikten ürkmüştür. Derya ilişkilerde annesini yanlış gösteren bir pusula gibi tanımlamaktadır:

Kendi yetişme biçimim, yani annemden gördüklerim, beni bir mıknaş gibi o yanlış pusulaya itiyor. Ben de hep o pusuladan kaçınmaya çalışıyorum gibi. Annemin büyük bir inançla yürütmüş olduğu evlilik projesinin korkunç bir şekilde sonuçlanması beni çok etkiliyor. Ama bazen, kendi içime daha dürüst bir şekilde bakmayı başırdığım zamanlarda, anneme benzemenin beni dehşete düşürmesinin tek nedeni annemin yanlış yapması ya da başarısız olması değil gibi geliyor. Sadece anneme benzemek bile kendi başına kötü.

Seher ve Ayla anneleriyle kendileri arasında benzerlik kurmaz, eşleriyle ilişkilerindeki tavırları annelerinden farklıdır. Seher erkeklerle dengeli ilişki kurma çabasının annesinin erkeklerle uzlaşmayan tavrıyla ilişkisi olduğunu düşünmektedir. Yani farklılığını annesine referansla biçimlendirmektedir. Ayla ise Seher’in annesinin tam tersine annesinin geleneksel cinsiyet rollerini benimsediğini, kendisini eşine tabi olduğunu ve aynısını eşiyile ilişkisinde kızından da beklediğini anlatıyor:

Anne olarak benziyorum ama bir kadın olarak anneme benzediğimi hiç düşünmüyorum. Çünkü annem çok farklı, tam bir Anadolu kadını, ben hiçbir zaman öyle olmadım. Anneme göre annem de beni hep el üstünde tutmuştur, kızları severler ama anneme göre kadın her zaman erkeğin gerisinde kalmalıdır, söz hakkı eşit olmamalıdır, eşit olmamalıdır belki iddialı oldu ama babamın lafının, bir erkeğin lafının mesela eşimin lafının üzerine de bir şey söylemez annem, öyle olması gerektiğini düşünür. Mesela akşam çay içilecekse ve eşim mutfağa gidiyorsa ve ben oturuyorsam, bana da çay koy derim ve bu bizim için çok önemsiz bir ayrıntıdır. Ama annem için bu kabul edilemez, mesela annem bizde kaldığı dönem eğer böyle bir şey söylersem ben hemen eşimden önce atılıp çayı

kendisi doldurabilir. Annemin toplumdaki bakış açısının da öyle olduğunu düşünüyorum, öyle gördüğü için.

Katılımcılar arasında Figen dışında eşle/partnerle ilişki konusunda kendisi ve annesi arasındaki benzerliği olumlayan bir katılımcı bulunmamaktadır. Güneş, feminen olmak konusunda annesiyle benzeştiğini düşünürken, erkekler konusunda annesinden farklı davrandığının altını çizmektedir. Derya annesinden aldığını düşündüğü ve farkına varmadan içselleştirdiği geleneksel fedakâr kadın tavrından ürkmüş, Ayla, annesinin kadını erkeğe tabi kılan ilişki anlayışını baştan reddetmiştir. Seher ise annesinin erkeklerle uzlaşmayan tavrına karşı daha dengeli bir tutum belirlemiştir.

Diğerleriyle Kurulan İlişkiler

Anneyle bağımlı koruyan ve babayla ilişkisini bu bağa ekleyen kadın için ilişki içinde olma hali benliğinin merkezindedir. Kadınların partner olarak erkeklerle ilişkisi genellikle eşitsiz toplumsal cinsiyet kalıpları içinde gerçekleşir ve çoğunlukla duyduğu ilişki ihtiyacını karşılamaz. Dolayısıyla kadınlar, erkekler kadar diğer kadınlarla da ilişkilerini korur. Kadınlarla kurduğu ilişki ise anneyle kurulan ilişkiden azade olmaz (Chodorow, 1978:155). Örneğin Handan annesiyle mücadele içinde geçen uzun yıllar içinde yaşadıkları sorulardan çok etkilendiğini, bunun diğer insanlarla ilişkisini olumsuz etkilediğini anlatıyor. Ayrıca, annesiyle dertleşemediği için kendisinden daha büyük, tecrübeli arkadaşlarıyla dertleştiğini fark ettiğini ekliyor. Benzer biçimde Derya için de arkadaşları önemlidir çünkü annesinden uzakta büyümüş ve hayatına ilişkin meseleleri arkadaşlarıyla paylaşmıştır. Derya diğer insanlarla ilişkisi içerisinde kendi değer vermeyi öğrenmek için çaba harcamak zorunda kalmıştır:

Bir annenin kız çocuğu üzerine çok yıkıcı etkileri de olabilir. Bu etkilerden azade büyüdüğüm için çok memnunuz. Bu bağımsızlığın kötü bir yanı da var, bir anne çocuğuna kendisinin değerli olduğunu öğretebilir. (Tıpkı bunun tersini de çok kolay yapabileceği gibi.) Ben kendime değer vermeyi çok zorlanarak öğrendim.

Gaye de ilişkilene biçimine odaklanıyor ve diğerleriyle kurduğu ilişkide annesiyle çözülmemiş sorunlarının etkisi olduğunu düşünüyor:

Örneğin, bağımlı ilişki kurmaya yatkınım. Sevgi, ilgi, onay için fazla özveride bulunmaya yatkınım. Eleştiriye tahammülsüzüm gibi. Bunlar büyük oranda onunla olan çözülmemiş sorunlardan kaynaklanıyor. Farkına vardıkça, azaldılar.

Benzer biçimde Melda da çocukken annesinden fazla sevgi görememesinin ilişkilerini etkilediğini belirtiyor:

Diğer insanlarla ilişkilerimde aşırı sevgi arayışımı çocukken annemden fazla sevgi göremememe bağlarım hep. Aşırı sevgi arayışı yanı sıra aşırı sevgi verme hali de var. Hatta şıpsevdiilik var diyebilirim.

Anneyle kurulan bağ, esnek benlik sınırlarını ve diğerleriyle ilişki kurma ihtiyacını da beraberinde getiriyor. Ne var ki katılımcıların anneleriyle kurdukları ilksel bağ ve bu bağda hissettikleri eksiklikler ve/veya sorunlar, diğerleriyle kurdukları ilişkilerinde de sevgi ve onay arayışı gibi ihtiyaçlarla etkisini gösteriyor.

Annelik Pratikleri

Ailenin, emeğin ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yeniden üretimi açısından annelik çok önemli bir konudur. Chodorow'a göre modern patriyarkal toplumlarda anneler, kız ve oğlan çocukları arasında asimetrik benlik özellikleri yaratarak anneleri üretir. Oğlan çocuk benlik gelişimi için anneden uzaklaştırılırken kız çocuklarının anneye ilişkisinin devam etmesi kadının annelik kapasitesini biçimlendirir (Chodorow, 1981:501-502). Katılımcılardan beşi çocuk sahibidir ve anneleriyle ilişkilerinin çatışmalı veya uzlaşmaya dayalı olması fark etmeksizin anne olan katılımcıların annelik konusunda annelerine yaklaşımları olumsuzdur. Kendi annelik etme biçimlerini annelerinin anneliğinden keskin biçimde ayırmaya çalışmaktadırlar. Ne var ki, bu ayırma çabasıyla kendi anneliklerini ancak annelerinin anneliğine referansla değerlendirebilmektedirler. Mesela Güneş, gördüğü terapinin de yardımıyla annesinin kendisine aktardığı annelik ve -rekabetçi, hırslı ve olumsuz- hayata hazırlama bilgilerinin etkisinden çıkabildiğinde anneye olmaya karar verdiğini söylemektedir. Gaye de annesinden farklı biçimde annelik etmek için çaba harcamaktadır:

Benim anneliğimi şekillendiren temel itkilerden birisi, annemin bize davrandığı gibi çocuğuma davranmamak.

Güneş ve Gaye gibi Ayla da annesine benzemek istememektedir ama annesiyle aralarında benzerliği en fazla o kuruyor:

Anneme çok kızdığım noktalar olmasına rağmen bir bakıyorum böyle yaşlandıkça annem gibi olmaya başladığımı, çocuklarıma davranışım hususunda gittikçe ona benzediğimi görüyorum. Yani bazen bir şey söylüyorum, sonra diyorum ki annem de böyle söylüyordu. Hep böyle şey, küçükken de hep annem gibi olmayacağım dediğim noktalarda güçlüyüm ama çocuğumla ilgili konularda gittikçe daha çok yaklaşıyorum bundan çok da hoşlanmıyorum. (...) Annelik bu değil, kendine de vakit ayır, tamam anneme göre bir nebze daha kendi ihtiyaçlarımı biliyorum, farkındayım ama gittikçe daha fazla fedakâr oluyorum, gittikçe daha fazla kendimden ödün veriyorum.

Melda annesiyle annelik konusundaki farkları olduğunu vurguluyor ve farklılığı ayrı yaşam koşullarına sahip olmalarıyla ilişkilendiriyor. Otuzlu yaşlarının ortalarında doğum yaptığını ve tek çocuğu olduğunu, annesinin ise onun doğum yaptığı yaşta üç çocuğu olduğunu anlatıyor. Tek çocuğu olduğu için onunla çok ilgilendiğini ve çocuk bakımı üzerine okuduğunu, annesinin ise böyle imkanlara sahip olamadığını belirtiyor.

Bazı katılımcılar annelerinden farklı annelik etmek konusunda özel bir çaba harcarken veya kendi anneliğini annesininkinden ayırmak üzerinden kurarken, annelik konusunda anneleriyle olumlu bir benzerlik kuran katılımcı bulunmuyor.

Kızların ve Annelerin Kişiliklerinde Benzerlikler, Farklılıklar

Sadece annelikle ilgili konularda değil, genel olarak anneye benzerlik tüm katılımcıları tedirgin eden bir konudur. Katılımcılardan Gaye annesine benzememe çabasını çok net ifade etmektedir:

Ona benzememek için yaptığım şeyler beni çok belirledi. Annem gibi olmamak, özellikle kendimi tanıdığım genç erişkin çağlarımdan itibaren karakterimdeki baskın yönleri oluşturdu diyebilirim.

Annesine benzememeyi şöyle tarif etmektedir:

Kendisiyle, diğerleriyle ve hayatla barışık, sakin, yapıcı, sevgi dolu, saygılı, kendisini ve isteklerini bilen ve bunlara sahip çıkan bir insan olmak.

Benzer biçimde Figen de kişiliğinin biçimlenmesinde annesine duyduğu tepkinin önemli olduğunu söylerken, annesine benzeyen yönlerini de yadsımıyor. Figen annesine benzeyip benzememesinin ötesinde annesinin onun karakterinin önüne geçmesinden, onun kendi kişiliğine uygun yaşamasını engellemesinden mustarıptır:

Özellikle otuzların ortasında kırklarında diyeyim, benim üzerimde etki yarattığını fark ettim ya da ona benzer davranışlar sergilediğimi kırklarında anladım. Mesela annem bir adalet savunucusudur, aile içinde biri haksızlığa uğrarsa herkes ona gelir. Baktım diğer çalıştığım iş yerinde ben de aynı duruma düşmüşüm, insanlar için kavga ediyorum, onların haklarını arıyorum, baktım annem olmuşum (gülüyor). (...) Benim bir karakterim var ama annemin hep bu karakterin önüne çıkması beni rahatsız etmiştir, o olmasaydı ben daha farklı sorun çözücü bir insan olabilirdim. (...) Kişiliğimi ve karar vermeme engellediğini düşünüyorum, o olmasaydı farklı bir hayatım olurdu.

Handan hayatındaki yönelimlerinde, beğenilerinde annesinin rolü olduğunu düşünüyor ve kişiliğinin temelini annesinin attığını söylüyor. Kişiliğinde belirleyici olan şeylerden biri de annesiyle çatışmalı ve çalkantılı ilişkisini düzene oturtma çabasıdır.

Anneleriyle daha uzlaşmacı ilişkileri olanlar katılımcılar, diğer katılımcılarla annelerine benzetmek konusunda benzer kaygıları paylaşmaktadır. Örneğin büyüdükçe annesini anlamaya ve onunla arkadaş olmaya başladığını anlatan Seher, yine de annesine benzetmemek için yoğun bir çaba sarf ediyor:

Davranış olarak beğenmediğim her şeyini kendimde değiştirmeye çalıştım. Başarabildiğim kadar.

Ayla ise hayatı boyunca annesi gibi olmamak ve annesine yardımcı olabilmek için güçlü olmaya çabaladığını anlatıyor:

Babam çok dominant bir adam, annem çok güçsüz bir kadın olduğu için genelde benim hayatımda şöyle bir etkisi oldu herhalde ben hep güçlü olmalıyım diye düşündüm. Annem gibi olursam sanki çok üzülürüm.

Melda annesiyle arasında genetik aktarımlar dışında bir benzerlik olmadığını düşünüyor ama sonra bazı benzerlikler de kuruyor:

Tipimiz benzer öncelikli olarak. Melankolik ruh halimiz, biraz inadımız benzer. Annem içine kapanık bir insan, ben sosyal biriyim. Ben ona göre daha güçlü, daha direngen bir kadını. Kendi başıma, kendi ayaklarımın üzerinde duruyorum. Ama elbette bu yetişme ve yaşam koşulları ile bağlantılı bir fark.

Anneyle kurulan benzerlik, “anne gibi olma” korkusuyla ilişkilidir (Surrey, 1993: 113). Anne gibi olmak hem annenin beğenilmeyen kişilik özelliklerine, anneliğine ve pratiklerine yöneliktir, hem de annenin hayatının ve anne olmanın toplumsal açıdan etkisiz, güçsüz konumunun istenmemesiyle ilişkilidir. Bu bakımdan kendi toplumsal konumları hakkında daha olumlu imgeleri olan katılımcıların kişiliklerini annelerine benzetmemek üzere kurma çabaları dikkat çekicidir.

Tartışma ve Sonuç

Kategorize etmenin anlamaya yönelik bir çeşit tasnif çabası olduğu ve dinamik ilişkilere denk düşemeyen katı yapısı akılda tutularak, katılımcıların anneleriyle kurdukları ilişki ana hatlarıyla çatışmalı ve uzlaşmaya dayalı ilişki olarak iki kategoriye ayrılabilir. Çatışmalı ilişkilerde anneden ayrılmaya, bağımsızlaşmaya duyulan ihtiyaç ve bağımsızlaşmaya yönelik sorunlar daha ön plandadır. Bu bakımdan çatışmalı ilişki kategorisinin içinde anne ile bağı reddetmeye çalışan, anne ile kurulan bağa (görece) boyun eğen ve anne ile var olan bağı farklı biçimde kurmaya, dönüştürmeye çalışan katılımcılardan söz etmek mümkündür.

Anne-kız arasında uzlaşmaya dayalı ilişkilerin kurulması ise ilişkilerin sorunsuz olduğu veya geçmişte çatışmalı ilişkilerin yaşanmadığı anlamına gelmez. Bir katılımcı dışında diğer

katılımcılar uzlaşıya dayalı ilişkiyi çocukluktan itibaren değil, ilk gençlik dönemlerinden sonra kurabilmiştir. Uzlaşıya dayalı ilişkilerde anneye olan bağ, kız çocuğu rolünden kısmen de olsa uzaklaşarak korunmaktadır. Kızları, büyüdüğünde anneleriyle daha anlamaya ve destek olmaya yönelik ilişki kurabilmiştir. Katılımcıların anneleriyle uzlaşıya dayalı kurdukları ilişkilerde annelerin daha az müdahaleci, daha az talepkâr olması ve kızlarının kız çocuğu rolünden çok yetişkin kimlikleriyle anneleriyle ilişkilenmeleri dikkat çekicidir.

Katılımcıların anlatımlarına göre anneleri geleneksel cinsiyet rollerinin dışında davranışlar da patriyarkal annelik ideolojisinin kendilerinden beklediği prototipe uymuyor: Çoğunlukla öfkeli, gergin, mutsuz, hayatları konusunda tatminsizdirler. Çoğu çocuklarıyla ilişkilerinde fedakâr ama güçlü, dayanışmacı, uyumlu ve sevgi dolu anne rolünü oynamak veya üstlenmek konusunda isteksiz veya başarısızdır. Özellikle çatışmalı ilişkilerde annelerin müdahaleci, kendilerini önceleyen, dayatmacı yani kızlarının kişilik özelliklerine veya sorunlarına kayıtsız tavırları, kızlarını kendilerinden bağımsız kişiler olarak görmemeleri iç içe geçmiş benlik sınırlarına işaret ediyor. Kızların anneleriyle sorunlu gördükleri bu bağı dönüştürme çabaları olsa bile mevcut anne-kız bağından kurtulmaları mümkün olamıyor. Anneye ilişkide anneden uzaklaşılabilirse bile kadınlar yaşamları boyunca içsel anne objesini kendilerinde taşıyor, yani kadınların anneleriyle meseleleri hiç bitmiyor (Bueskens, 2021:19). Anneler ve kızları karşılıklılık içinde birbirlerinin hem bağlı hem de ayrı olabilen kişiliklerini kısmen de olsa tanıyabildiğinde ise ilişki, kızların çocukluk ve gençlik dönemlerine göre daha uzlaşmacı bir boyuta taşınabiliyor.

Toplumsal hayatta annelerin kızları üzerinden de tanımlanması, yani iyi bir annenin kızından belli olacağına dair yaygın kanı (Caplan, 2000:72), annelerin kızlarını kendilerinden bağımsız görmesinin önünde ciddi bir engel çıkarıyor. Handan'ın annesiyle ilişkisinde açıkça görülebildiği gibi anneler kızlarının iş ve aile hayatında kendi başarı tanımlarına uygun biçimde (eğitim görme, ücretli bir işte çalışma, evlenme) başarılı olmasını istiyor. Fakat aynı zamanda kızları için istedikleri başarının anneyi mutsuz eden, anneye kendini yetersiz hissettirerek meydan okuyan yönü de olabiliyor (Coward, 1995:114). Bu çelişkili durum anne-kız ilişkisindeki “benim gibi ol-benim gibi olma” ikili mesajıyla ilişkili olmalıdır. Kadınlar kızlarının kendi kültürel değerlerine uygun olmasını beklerken, kendilerini mutsuz eden hayatlarını kızlarının yaşamasını istemez. Kızların farklı bir hayat yaşaması ise anne-kız arasındaki bağı kopacağı korkusunu yani ayrılma korkusunu beraberinde getirmektedir (Surrey, 1993:112). İlişkilerinin çatışmalı veya uzlaşıya dayalı olup olmaması fark etmeksizin katılımcıların en büyük korkularından biri ise annelerine benzemektir. Bu nedenle bazı katılımcılar kişilik özelliklerinden, partneriyle kurduğu ilişkiden ve özellikle de anne olan katılımcılar annelik pratiklerinden bahsederken kendilerini anneleriyle kıyaslamaktadır. Anneye benzememe isteği ve çabası annenin kişilik özelliklerinden

kaynaklanabilmektedir ama anne gibi olma korkusu daha ziyade annenin, anne olmanın çağrıştırdığı güçsüz toplumsal konum ile ilişkili olmalıdır. Anneye benzememeye çalışarak kızlar anneleriyle kurdukları bağda kendilerine mesafe sağlamaya çalışsa da benzememe çabası kızları tekrar annelerine bağlar.

Anne ve kız arasındaki bağ tutsak edici bir ilişki gibi yaşandığında duyulan öfke inkâr edilebilir, bastırılabilir veya bir tür rekabet, kıskançlık ve hatta düşmanlık biçimine dönüşebilir ama yaşam boyu devam eder. Anne için rekabet ve özdeşleşme bir arada olabilir (Notman, 2006: 141). Aynı biçimde kızlar annelere karşı yoğun bir duygu karmaşası yaşayabilmektedir. Bu duygu karmaşası, sevilme, onaylanma arzusunu, anneden farklı olma, ona benzememe isteğini, öfkeyi, annenin acı çekmesiyle ilgili endişeyi eşzamanlı olarak içerebilir (Coward, 1995: 106). Katılımcılar açısından anne kız arasındaki eğitim düzeyi farkı, (bazı katılımcılar için) ücretli iş gücüne katılma veya iş hayatında sahip oldukları pozisyonlar gibi nedenlerle ortaya çıkan farklılık ilişkiyi daha gergin bir hale getirebilmektedir. Kızların geleneksel cinsiyet rollerini daha eleştirel biçimde değerlendirmesi ve bu anlamda anne-kız arasında sürekliliği yadsıması, bazı kızların annesini güçsüz bulup toplumsal açıdan güçlü bir pozisyon istemesi ve/veya bağımsız bir anneye ihtiyaç duyması aralarındaki çatışmayı artırıyor. Yani anne kız gerilimi sadece kızların ayrılma, bireyleşme çabasından değil, kızların toplumsal, ekonomik ve kültürel değişmelerle kadınlığı değerlendirme biçiminin farklılaşmasından da kaynaklanıyor (Wodak ve Schultz, 1986:3).

Annelerin geleneksel beklentileri, kızlarının bakım emeğine ihtiyaç duymaları, duygusal (bazen de ekonomik) talepleri, kızlarının hayatlarının merkezinde olma istekleri kızlarının hayatının akışına uygun olmayan beklentiler olarak daha fazla gerilim yaratabiliyor. Anne-kız ilişkisi içerisinde sağlıklı bir bağ kuramadığını düşünen kadınlar için anneleri yaşlandıkça annelerinin ebeveyni rolünü üstlenmek ağır bir sorumluluk olabiliyor. Hayatlarının önemli dönemlerinde ve zor zamanlarında annelerinin desteğini göremediğini, aksine annelerinin hayatlarını zorlaştırdığını düşünen, anne-kız ilişkisi içinde ihtiyaç duyduğu güveni, sevgiyi, ilgiyi ve dayanışmayı göremeyen kadınlar anneleriyle olan sorunlarını çözemiyor. Üstelik anneleriyle kurdukları ilksel bağın güven verici, sevgi dolu ve güçlü olmadığını düşünen katılımcılar diğerleriyle kurdukları ilişkilerde kendine değer vermeme, bağımlı ilişkiler kurma, sevgi özlemi duyma gibi sorunlar yaşayabiliyor.

Patriyarkal aile kurumu, kültür ve toplumsal ilişkiler içerisinde annelik kadınları yaralarken yaralı annelerin kızlarıyla kurdukları ilişki de kızlarını yaralıyor. Ortaklıkların ve farklılıkların tanınmasına, diğerleriyle ilişki içerisinde kurulan benliklere ve bu benliklerin karşılıklılığının onaylanmasına (Benjamin, 1988) izin vermeyen, bağlılığı bağımlılığın içine hapseden, eril

değerler olarak ayrılmayı, bireyselleşmeyi yücelten toplumsal ilişkiler ağında anneler ve kızları arasında dayanışmacı bir ilişki kurmak güçleşiyor, aralarındaki ilişki nedeniyle kızların alenen zarar gördüğü durumlarda ise imkânsız hale geliyor.

Kaynakça

- Acar Savran, G. (2019). *Beden Emek Tarih Diyalektik Bir Feminizm İçin*. Ankara: Dipnot Yay.
- Adams, A. (1995). Maternal bond recent literature on mothering. *Signs*, 20 (2), (pp.414- 427).
- Alıçlı-Mottram, S.; Hortaçsu N. (2005). Adult daughter aging mother relationship over the life cycle. *The Turkish Case Journal of Aging Studies*, 19, (pp. 471-488).
- Ataman, A. (2017). İki "kişilik" düello anayurdu; anne kız çatışması üzerine bir inceleme. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16 (4), (pp.1182-1196), DOI: 10.21547/jss.317129.
- Benjamin, J. (1988). *The bonds of love psychoanalysis, feminism, and the problem of nomination*. New York: Panthon Books.
- Bora, A. (1998). *Türk modernleşme sürecinde annelik kimliğinin kurulması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bryman, A. (2012). *Social research methods*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Bueskens, P. (2021). Introduction: The reproduction of mothering turns forty. P. Bueskens (Der.), *Nancy Chodorow and the reproduction of mothering forty years içinde* (pp.1-45). Palgrave MacMillan.
- Caplan, J. P. (2000). *Don't blame mother mending the mother-daughter relationship*. New York, London: Routledge.
- Chodorow, N. (1978). *The reproduction of mothering psychoanalysis and the sociology of gender*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Coulter M. (2010). Institution of Motherhood. İçinde (pp.571-572), O'Reilly A. (Ed.), *Encyclopedia of Motherhood 1-3*. Los Angeles & London: Sage Publications.
- Coward, R. (1995). *Şu hain kalplerimiz bilmiyor kadınlar erkeklere neden teslim olurlar?* A.Bora ve A. Emre (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Dalsimer, K. (2008). Virginia Woolf: Thinking back through our mothers. *Psychoanalytic Inquiry: A Topical Journal for Mental Health Professionals*, 24 (5) (pp.713-730), DOI: [10.1080/07351692409349110](https://doi.org/10.1080/07351692409349110).

- Douglass, M. J. (2005). *An exploration of the relationship between the perception of the mother-daughter relationship, feminist consciousness and self-esteem in the adolescent/young adult daughter*. Dissertations, Theses, and Masters Projects. Paper 1550154053. <https://dx.doi.org/doi:10.25774/w4-cs7j-pf69> (Erişim tarihi: 21.06.2020).
- Fallake, K. (1993). Sexual development and the female body in the mother-daughter relationship. J. von Mensverhubt, K. Schreurs & L. Woertman (Der.), *Daughtering & mothering female subjectivity reanalysed* içinde (pp.7-14). London& New York: Routledge.
- Flax, J. (1993). Mothers and daughters revisited. J. von Mensverhubt, K. Schreurs & L. Woertman (Der.), *Daughtering & mothering female subjectivity reanalysed* içinde (pp.140-151). London& New York: Routledge.
- Fingerman, K. L. (1997). Being more than a daughter: Middle aged women's conception of their mothers. *Journal of Women and Aging*, 9 (7), (pp.55-72).
- Freud, S. (1976). *The complete psychological works of Sigmund Freud vol.1-24* J. Strachey (Der.). W.W. Norton&Company.
- Güler Özgür, E.; Güler, H.; Çiğdem K. (2017). Anne-yetişkin kız ilişkisinin yetişkin kızın yaşam doyumunu ve benlik saygısı üzerine etkisinin Adana ilinde incelenmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26 (2), (pp.176-188).
- Hays S. (1996). *The Cultural Contradictions of Motherhood*. NewHaven & London: Yale University Press.
- Jordan, J. (1993). A model of women's development. J. von Mensverhubt, K. Schreurs & L. Woertman (Der.), *Daughtering & mothering female subjectivity reanalysed* içinde (pp.131-139). London& New York: Routledge.
- Kenemore, E.; Spira, M. (1996). Mothers and their adolescent daughters: Transitions and transformations. *Child and Adolescent Work Journal*, 3 (3), 225-240.
- Liebman J.J. (1990). The Ideology of Mothering: Disruption and Reproduction of Patriarchy. *Signs*, 15(3) (pp.500-514).
- Lorber, J.; Coser Laub, R.; Rossi, S. A.; Chorodow, N. (1981). On the Reproduction of Mothering: A methodological debate. *Sign Journal of Women in Culture and Society*, 6 (3), (pp.482-514).
- Notman, T. M. (2006). Mothers and daughters as adults. *Psychoanalytic Inquiry*, 26 (1), (pp.137-153).

- Onaylı, S.; Erdur-Baker, Ö. (2013). Anne-kız ilişkisinin yetişkin benliği saygısı ve yaşam doyumuyla ilişkisinin incelenmesi. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 5 (40), (pp.167-175).
- O'Reilly A. (Ed.) (2004). From Motherhood to Mothering. İçinde, *The Legacy of Adrienne Rich's of Women Born*. Albany: State University of New York Press.
- O'Reilly A. (Ed.) (2008). Introduction. *Feminist Mothering*. Albana: State University of New York Press: (pp.1-24).
- Rastogi, M.; Wampler, K. S. (1999). Adult daughter's perceptions of the mother-daughter relationship: A cross cultural comparison. *Family Relations*, 48 (3), (pp.327-336).
- Rich, A. (1995). *Of woman born motherhood as experience and institution*. New York, London: W.W.Norton & Company.
- Short P. (2005). Conclusion: Reflections on Motherhood. Porter M., Short P. & O'Reilly A. (Eds.), *Motherhood: Power and Oppression*. Toronto: Woman's Press: (pp.285-294).
- Shrier, D. K; Tompsett, M.; Shrier, L. A. (2004). Adult mother-daughter relationship: A review of the theoretical and research literature. *Journal of the American Academy of Psychoanalysis and Dynamic Psychiatry*, 32(1), (pp.91-115).
- Spencer, L.; Ritchie, J.; O'Conner, W. (2003). Analysis: Practices, principles and processes. J.&L., Richie (Der.), *Qualitative research practice A guide for social science students and researchers* içinde (pp. 199-218). London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Sprengnether, M. (2021). The impacy of Nancy Chodorow's the Reproduction of Mothering and its implications for the future. P. Bueskens (Der.), *Nancy Chodorow and the Reproduction of Mothering forty years* içinde (pp.125-145). Palgrave MacMillan.
- Stone, A. (2011a). Female subjectivity and mother–daughter relations. *Women: A Cultural Review*, 22 (2-3), 168-179, <http://dx.doi.org/10.1080/09574042.2011.561121>.
- Stone, A. (2011b). Mother daughter relations and maternity in Irigaray and Chodorow. *philoSOPHIA*, 1 (1), (pp. 45-64).
- Surrey, J. (1993). Traditional perspectives: The problem of mother blaming. J. von Mensverhubt, K. Schreurs & L. Woertman (Der.), *Daughtering & mothering female subjectivity reanalysed* içinde (pp.111-120). London& New York: Routledge.
- Uslu, D.; Aliyazıcıoğlu, Ö. (2004). Anne-kız ilişkisi temasının sahne tasarımına yansımaları. *Sanat Dergisi: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi*, 5, (pp.1-12).

Wescott, M. (1978). Mothers and daughters in the world of father. *Frontiers A Journal of Women Studies*, 3 (2), (pp.16-21).

Wodak, R. & Schulz, M. (1986). *Mother-daughter relationship from a cross-cultural perspective the language of love and guilt*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamin Publishing Company.

Yaşartürk, G. (2017). Brave: Anne ve kız çocuğu kendi tarihlerini yazıyor. *Kültür ve İletişim*, 40, (pp.142-161).